

**ΟΤΑΝ Η ΕΡΩΤΙΚΗ ΔΟΥΛΕΙΑ ΚΑΤΙΣΧΥΕΙ ΤΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΡΡΟΗΣ
ΤΟΥ ΧΑΡΙΤΩΝΑ ΤΟΥ ΑΦΡΟΔΙΣΙΕΑ**

**WHEN EROTIC SERVITUDE PREVAILS OVER SOCIAL
SERVITUDE: THE CASE OF *CALLIRHOE* BY
CHARITON OF APHRODISIAS**

Μιχαήλ Πασχάλης
Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης
michael.paschalis@gmail.com

Περίληψη

Το μυθιστόρημα του Χαρίτωνα του Αφροδισιέα, που τιτλοφορείται *Καλλιρρόη* και μάλλον είναι το παλαιότερο από τα αρχαιοελληνικά μυθιστορήματα (χρονολογείται γύρω στα μέσα του πρώτου μεταχριστιανικού αιώνα), ανασηματοδοτεί το περιεχόμενο της δουλείας, με την έννοια ότι τα μέλη των ελίτ, σε Δύση και Ανατολή, απεικονίζονται ως δούλοι του κάλλους της Καλλιρρόης και του έρωτά τους για αυτήν. Αυτού του είδους η δουλεία προτάσσεται ιεραρχικά, θεματικά ακόμη και γλωσσικά της κοινωνικής δουλείας, η οποία τίθεται στην υπηρεσία της. Επίσης, η ερωτική δουλεία και η θρησκευτική λατρεία συμψύρονται, όπως προκύπτει π. χ. από την άσκηση της «προσκύνησης» στο πρόσωπο της Καλλιρρόης. Η Καλλιρρόη είναι κυρία όλων, ανδρών και γυναικών, η ενσάρκωση της θεάς Αφροδίτης. Αυτή η εξουσία δεν έχει σχέση ούτε με την υψηλή κοινωνική της θέση ούτε με τη λαμπρή πολιτική φήμη του πατέρα της, αλλά πηγάζει από ένα φυσικό προσόν, δηλαδή το ανυπέρβλητο κάλλος της.

Λέξεις κλειδιά

Καλλιρρόη, Αφροδίτη, Χαιρέας, Διονύσιος, Μιθριδάτης, Αρταξέρξης, υπόρρητη δουλεία, ερωτική δουλεία, κοινωνική δουλεία.

Summary

Chariton's novel, entitled *Callirhoe*, probably the oldest of the ancient Greek novels (dating to around the middle of the first century of the Christian era), redefines the content of servitude, in the sense that members of the elite, in both West and East, are depicted as slaves to the beauty of Callirhoe and their love for her. This type of servitude is hierarchically, thematically, and even linguistically prioritized over social servitude, which is placed in its service. Furthermore, erotic

servitude and religious worship merge, as evidenced, for example, by the “adoration” of Callirhoe’s person. Callirhoe is the mistress of all, men and women, the embodiment of the goddess Aphrodite. This power is unrelated to her high social status or the illustrious political fame of her father but stems from a natural attribute, namely her unparalleled beauty.

Key words

Callirhoe, Aphrodite, Chaereas, Dionysius, Mithridates, Artaxerxes, implicit servitude, erotic servitude, social servitude.

0. Εισαγωγή

Παρουσιάζω εν συντομία την υπόθεση της *Καλλιρρόης*, του μυθιστορήματος του Χαρίτωντα του Αφροδισιέα. Σύμφωνα με πρόσφατες μελέτες, το μυθιστόρημα χρονολογείται γύρω στα μέσα του πρώτου μεταχριστιανικού αιώνα (κατά τον Bowie στο διάστημα 50-70 μ. Χ. και κατά τον Tsig στο διάστημα 41-62 μ.Χ.), και μάλλον είναι το παλαιότερο των αρχαιοελληνικών μυθιστορημάτων.¹

Η πανέμορφη Καλλιρρόη, κόρη του Ερμοκράτη, του στρατηγού των Συρακουσίων και νικήτη των Αθηναίων στη σικελική εκστρατεία, παντρεύεται τον Χαιρέα, γόνο αριστοκρατικής οικογένειας των Συρακουσών. Παρασυρμένος από τη ζηλοτυπία του, ο Χαιρέας λακτίζει την έγκυο Καλλιρρόη στο διάφραγμα, με αποτέλεσμα να χάσει τις αισθήσεις της, να θεωρηθεί νεκρή και να ταφεί σε μνημείο δίπλα στη θάλασσα. Ο πειρατής Θήρων ληστεύει τον τάφο, τη βρίσκει ζωντανή και την πουλάει για ένα ασημένιο τάλαντο στον Λεωνά, τον οικονομό του Διονυσίου, επιφανούς, πλούσιου και πεπαιδευμένου άνδρα της Μίλητου, ο οποίος την ερωτεύεται παράφορα. Η Καλλιρρόη ανακαλύπτει ότι είναι έγκυος από τον Χαιρέα και έτσι δέχεται τελικά να παντρευτεί τον Διονύσιο, ώστε αυτός να θεωρήσει δικό του το παιδί που θα γεννήσει. Εν τω μεταξύ, στις Συρακούσες έχει συλληφθεί ο Θήρων και έχει ομολογήσει ότι η Καλλιρρόη είναι ζωντανή και βρίσκεται στη Μίλητο. Ο Χαιρέας με τον φίλο του Πολύχαρμο ταξιδεύουν στη Μίλητο για να αναζητήσουν την Καλλιρρόη, όπου όμως ο Φωκάς, ο επιστάτης του Διονυσίου, έχοντας πληροφορηθεί την ταυτότητά τους, πείθει την περσική φρουρά να επιτεθεί στο πλοίο τους. Ο Χαιρέας συλλαμβάνεται και πωλείται ως δούλος μαζί με τον Πολύχαρμο στον σατράπη της Καρίας Μιθριδάτη. Ο Φωκάς πείθει επίσης τον Διονύσιο και την Καλλιρρόη ότι ο Χαιρέας είναι νεκρός και ο Διονύσιος διοργανώνει νεκρική τελετή και ανεγείρει επιβλητικό κενοτάφιο στη μνήμη του. Προσκεκλημένος είναι και ο Μιθριδάτης, που ερωτεύεται και αυτός παράφορα την Καλλιρρόη. Πίσω στην Καρία, ο Μιθριδάτης ανακαλύπτει κατά τύχη την ταυτότητα του Χαιρέα και τον πείθει να στείλει επιστολή στην Καλλιρρόη, ώστε να αποκαλυφθεί ότι είναι ζωντανός και έτσι να βγει κερδισμένος ο ίδιος. Η επιστολή πέφτει όμως στα χέρια του Διονυσίου, ο οποίος απευθύνεται στον Πέρση βασιλιά Αρταξέρξη, κατηγορώντας τον Μιθριδάτη για μοιχεία και πλαστογραφία και ζητώντας δικαίωση. Στη Βαβυλώνα ο Μιθριδάτης παρουσιάζει τον ζωντανό Χαιρέα και αθρώνεται, αλλά

ο βασιλιάς, που έχει ερωτευτεί και αυτός την Καλλιρρόη, αναβάλλει για αργότερα την απόφαση για την τύχη της, την εμπιστεύεται στη γυναίκα του Στάτειρα, και φεύγει μαζί τους για την Αίγυπτο, όπου έχει ξεσπάσει εξέγερση. Ο Χαιρέας διαπρέπει ως στρατηγός των Αιγυπτίων και συλλαμβάνει αιχμάλωτη τη Στάτειρα και την ακολουθία της, χωρίς να γνωρίζει ότι ανάμεσα τους βρίσκεται η Καλλιρρόη. Στο αντίπαλο στρατόπεδο, ο Διονύσιος διακρίνεται ως στρατηγός των Περσών και, ως ανταμοιβή, ο Αρταξέρξης του αποδίδει την Καλλιρρόη. Στο μεταξύ, όμως, έχει συντελεστεί η επανένωση του Χαιρέα με την Καλλιρρόη. Ο Χαιρέας απελευθερώνει τη Στάτειρα και τη στέλνει πίσω στον Αρταξέρξη μαζί με την ακολουθία της. Η Καλλιρρόη εμπιστεύεται τον γιο της στα χέρια του Διονυσίου και μαζί με τον Χαιρέα επιστρέφουν θριαμβευτικά στις Συρακούσες.

Στην πρόσφατη μελέτη του για την απεικόνιση της δουλείας στο αρχαιοελληνικό ερωτικό μυθιστόρημα, η οποία τιτλοφορείται *The Representation of Slavery in the Greek Novel: Resistance and Appropriation*, ο William Owens² υποστήριξε ότι στην *Καλλιρρόη* η απεικόνιση της δουλείας συγκροτείται από δύο αφηγήσεις, την ρητή (explicit) και την υπόρρητη (implicit). Όπως είδαμε, η δουλεία ως κεντρικό στοιχείο της πλοκής του μυθιστορήματος αναδύεται για πρώτη φορά, όταν ο ληστής και τυμβωρύχος Θήρων ανακαλύπτει ζωντανή στον τάφο της την Καλλιρρόη και την πουλάει στον οικονόμο του Διονυσίου.

Σύμφωνα με τον Owens, η ρητή αφήγηση για το πώς ο Διονύσιος ερωτεύεται την πανέμορφη δούλη του και καταλήγει να την παντρευτεί ακολουθεί τις κατεστημένες αντιλήψεις της κοινωνικής ελίτ όσον αφορά τους δούλους και τις σχέσεις αφέντη και δούλου. Αντίθετα, η υπόρρητη αφήγηση, που εγκιβωτίζεται σε υπαινιγμούς, αποσιωπήσεις και αντιφάσεις, αναδεικνύει την εξουσία του κυρίου πάνω στη δούλη και τον συνακόλουθο εξαναγκασμό της Καλλιρρόης σε γάμο. Κεντρικό στοιχείο της ερμηνείας του Owens αποτελεί η θέση ότι η περίοδος της δουλείας «στιγματίζει» την Καλλιρρόη αλλά και τον Χαιρέα, με την έννοια ότι, για να επιβιώσουν, υιοθετούν την «κακή συμπεριφορά» των δούλων ([they] adopt bad-slave behavior in order to survive, 57) και μετέρχονται «τεχνάσματα» που υποδηλώνουν *δουλική πανουργία* (ο όρος είναι του Χαρίτωνα, 2,10,7). Όταν όμως η ηρωίδα οδηγείται στην αυλή του βασιλιά Αρταξέρξη στη Βαβυλώνα για τη δίκη που θα κρίνει την τύχη της, ανακτά τη *σωφροσύνη* της και εξιλεώνεται τρόπον τινά για την προηγούμενη δήθεν δουλική συμπεριφορά της, εφόσον αρνείται να παντρευτεί τον Αρταξέρξη. Ανάλογα υποστηρίζει και για τον Χαιρέα, ο οποίος εξιλεώνεται για τη δήθεν εμπλοκή του στην εξέγερση των δούλων του Μιθριδάτη χάρη στη στρατιωτική επιτυχία στον πόλεμο της Αιγύπτου.

Αν εξαιρέσουμε τον τόμο των πρακτικών του συνεδρίου *Slaves and Masters in the Ancient Novel*, που κυκλοφόρησε επίσης το 2019,³ το βιβλίο του Owens είναι η μοναδική μονογραφία αφιερωμένη εξ ολοκλήρου στο θέμα της δουλείας στο αρχαίο ελληνικό μυθιστόρημα και συνεπώς θα αποτελέσει κεντρικό βιβλιογραφικό οδηγό, παρόλο που περιλαμβάνει μόνο τα μυθιστορήματα του Χαρίτωνα και του Ξενοφώντα του Εφέσιου. Θα αρκούσε απλώς να το μνημονεύσω, αν δεν διαπίστωνα ότι η ερμηνευτική ανάλυση του θέματος της δουλείας στην *Καλλιρρόη*, την οποία επιχειρεί ο συγγραφέας, παρουσιάζει

σοβαρά ερμηνευτικά προβλήματα, όχι μόνο γιατί δεν θεμελιώνεται πάνω στο κείμενο, αλλά κυρίως γιατί εξετάζει το θέμα της δουλείας ως κοινωνικού φαινομένου ερήμην της κυρίαρχης και καταλυτικής παρουσίας στο μυθιστόρημα της μεταφορικής (ερωτικής) διάστασης της δουλείας.

Η υπόθεση του Owens ότι η κατάσταση της δουλείας αλλοίωσε το ήθος της Καλλιρρόης, πάσχει στην αφετηρία της. Εννοώ ότι η θυγατέρα του Ερμοκράτη όχι μόνο δεν υπηρέτησε ως δούλη, αλλά δεν υπήρξε ποτέ δούλη, ούτε τυπικά αλλά ούτε και ουσιαστικά, για διάφορους λόγους. Το στοιχείο αυτό συνιστά κεντρικό ιδεολογικό άξονα του μυθιστορήματος. Όπως θα φανεί παρακάτω, η δουλεία είναι ασύμβατη με την ίδια την υπόσταση της Καλλιρρόης ως μυθιστορηματικού χαρακτήρα, στη σύλληψη του οποίου ενυπάρχει η ακριβώς αντίθετη έννοια. Με άλλα λόγια, η Καλλιρρόη είναι αδύνατο να καταστεί δούλη κανενός, εφόσον είναι κυρία όλων. Τα μέλη των ελίτ, σε Δύση και Ανατολή, απεικονίζονται ως δούλοι του κάλλους της Καλλιρρόης και του έρωτά τους για αυτήν. Γυναίκες και άνδρες την αναγνωρίζουν ως κυρία τους και την προσκυνούν, ταυτίζοντάς την με την Αφροδίτη.

1. Η τυπική και ουσιαστική ακυρότητα της αγοραπωλησίας

Από την πρώτη στιγμή γίνεται φανερό ότι η πώληση της Καλλιρρόης στον Διονύσιο ήταν απάρανομη και, κατά συνέπεια, η κόρη δεν περιήλθε ποτέ τυπικά σε κατάσταση δουλείας. Η Καλλιρρόη ήταν ελεύθερη, και μάλιστα αριστοκρατικής καταγωγής. Συνεπώς, κατά τους νόμους, η πώλησή της χωρίς αποδεικτικά στοιχεία συνιστούσε εγκληματική πράξη και για τον πωλητή και για τον αγοραστή. Ακριβώς επειδή ο Θήρων, που παρουσιάστηκε ως έμπορος, δεν την κατείχε νόμιμα, ισχυρίστηκε στον Λεωνά ότι δήθεν ήταν δούλη μιας κυρίας από τη Σύβαρη, η οποία του την πούλησε επειδή τη ζήλευε για την ομορφιά της (1,12,8). Η αγοραπωλησία υπήρξε λαθραία συναλλαγή αμοιβαία επωφελής, στο πλαίσιο της οποίας ο Λεωνάς κατέβαλε το ποσό του ενός ταλάντου και παρέλαβε αμέσως την κόρη, επειδή φοβόταν μήπως εμφανιστούν άλλοι υποψήφιοι αγοραστές· και ο Θήρων πήρε τα χρήματα και υποσχέθηκε να τον συναντήσει την επομένη για να νομιμοποιήσουν την αγοραπωλησία. Αυτός όμως απέπλευσε εσπευσμένα (είχε αγκυροβολήσει στην περιοχή όπου βρισκόταν η έπαυλη του Διονυσίου), πριν ανακαλυφθεί η απάτη. Ιδού τι διημείφθη μεταξύ τους (1,14, 3-5):⁴

Θήρων δὲ τῆς δεξιᾶς λαβόμενος τοῦ Λεωνᾶ “τὰ μὲν παρ’ ἐμοῦ σοι” φησὶ “πιστῶς πεπλήρωται, σὺ δὲ ἔχε μὲν ἤδη τὴν γυναῖκα (φίλος γὰρ εἶ λαιπὸν), ἦκε δὲ εἰς ἄστου καὶ λάμβανε τὰς καταγραφὰς καὶ τότε μοι τιμὴν, ἦν θέλεις, ἀποδώσεις.” ἀμείψασθαι δὲ θέλων ὁ Λεωνᾶς “οὐ μὲν οὖν” φησὶν, “ἀλλὰ καὶ ἐγὼ σοι τὸ ἀργύριον ἤδη πιστεύω πρὸ τῆς καταγραφῆς,” ἅμα δὲ καὶ προκαταλαβεῖν ἤθελε, δεδιὼς μὴ ἄρα μετὰθῆται· πολλοὺς γὰρ ἐν τῇ πόλει γενήσεσθαι τοὺς ἐθέλοντας ὠνεῖσθαι. τάλαντον οὖν ἀργυρίου προκομίσεις ἠνάγκαζε λαβεῖν, ὁ δὲ Θήρων ἀκκισάμενος [προσποιοῦμενος ὅτι δεν θέλει]

λαμβάνει. κατέχοντας δὲ ἐπὶ δεῖπνον αὐτὸν τοῦ Λεωνᾶ καὶ γὰρ ἦν ὄψη τῆς ὥρας “βούλομαι” φησὶν “ἀφ’ ἐσπέρας εἰς τὴν πόλιν πλεῦσαι, τῆ δ’ ὑστεραῖα ἐπὶ τῷ λιμένι συμβαλοῦμεν.” Ἐπὶ τούτοις ἀπηλλάγησαν. ἐλθὼν δὲ ἐπὶ τὴν ναῦν ὁ Θήρων ἐκέλευσεν ἀραμένους τὰς ἀγκύρας ἀνάγεσθαι τὴν ταχίστην, πρὶν ἐκπύστους γενέσθαι.

Μετά την αγοραπωλησία ο Λεωνάς επέστρεψε από την έπαυλη του Διονυσίου στην πόλη της Μιλήτου, για να ενημερώσει σχετικά τον κύριό του. Ο Διονύσιος πενθούσε για την όμορφη γυναίκα του που είχε χάσει πρόσφατα και τον πληροφορόρησε ότι την προηγούμενη νύχτα την ονειρεύτηκε, όπως ήταν τη μέρα του γάμου τους. Ο Λεωνάς του απάντησε ότι το όνειρό του έγινε πραγματικότητα. Του εξήγησε ότι αγόρασε από έναν έμπορο *γυναίκα καλλίστην*, αφηγήθηκε τα της αγοραπωλησίας και διευκρίνισε ότι απέμενε μόνο να καταχωριστεί η αγοραπωλησία για να είναι νόμιμη. Ιδού η αντίδραση του Διονυσίου (2,1,5):

ὁ δὲ Διονύσιος τὸ μὲν κάλλος ἠδέως ἤκουσε τῆς γυναικός (ἦν γὰρ φιλογύνης ἀληθῶς), τὴν δὲ δουλείαν ἀηδῶς· ἀνὴρ γὰρ βασιλικός, διαφέρων ἀξιώματι καὶ παιδείᾳ τῆς ὅλης Ἰωνίας, ἀπηξίου κοίτην θεραπευνίδος, καὶ “ἀδύνατον” εἶπεν, “ὦ Λεωνᾶ, καλὸν εἶναι σῶμα μὴ πεφυκὸς ἐλεύθερον [Menander, *Heros* fr. 2 K-T]. οὐκ ἀκούεις τῶν ποιητῶν ὅτι θεῶν παῖδες εἰσὶν οἱ καλοὶ, πολὺ δὲ πρότερον ἀνθρώπων εὐγενῶν; σοὶ δὲ ἤρρεσεν ἐπ’ ἐρημίας· συνέκρινας γὰρ αὐτὴν ταῖς ἀγροίκαις. [...]

Η πεποίθηση του Διονυσίου ότι όμορφος είναι μόνον αυτός που γεννήθηκε ελεύθερος, αποκλείει, εξ ορισμού και όσο τον αφορά, την κοινωνική θέση της δούλης για την Καλλιρρόη. Για να είναι όπως την περιγράφει ο Λεωνάς, προσθέτει ο Διονύσιος, πρέπει να είναι ή γόνος θεῶν ή το πιθανότερο γόνος αριστοκρατικής οικογένειας. Το άλλο στοιχείο που προκύπτει από την απάντηση του Διονυσίου είναι ότι συνευρισκόταν ερωτικά μόνο με ελεύθερες γυναίκες, επιλογή που έμμεσα ορίζει το κοινωνικό πλαίσιο του έρωτά του για την Καλλιρρόη και τη μελλοντική τους σχέση.

Ο Διονύσιος θα στείλει τον Λεωνά σε ένα δικηγόρο στην αγορά της Μιλήτου για να νομιμοποιήσει τη συναλλαγή αλλά, παρά την αναζήτηση σε όλα τα λιμάνια της πόλης, δεν κατάφερε να βρει τον «έμπορο» που του είχε πουλήσει την Καλλιρρόη. Επιστρέφοντας ανάγγειλε την εξαφάνιση του πωλητή και ο Διονύσιος του απάντησε ότι πρέπει να του πούλησε δούλη που ανήκε σε άλλον και τον προέτρεψε να αναζητήσει κάποιον από τη Σύβαρη, που θα τύχαινε να είναι περαστικός από τη Μίλητο (3,1).

Εν τω μεταξύ, στην έπαυλη οι πάντες αναγνωρίζουν αυθόρμητα την Καλλιρρόη ως κυρία τους, εξαιτίας της ανυπέβλητης ομορφιάς της. Οι γυναίκες της περιοχής την επισκέπτονται «για να κερδίσουν την εύνοιά της ωσάν να ήταν η κυρία τους» (2,2,1 *εὐθύς ὡς δέσποιναν ἤρξαντο κολακεύειν*). Η Πλαγγών, η γυναίκα του επιστάτη της έπαυλης, της προτείνει να ξεπλύνει από πάνω της τη σκόνη του ταξιδιού με τη βοήθεια *των θεραπευνίδων της* (2,2,2 *ἔχεις*

θεραπεινίδας). Οι θεραπευαίνιδες που προηγουμένως θαύμαζαν το πρόσωπό της *ώς θεῖον*, βλέποντας το γυμνό της σώμα εκστασιάζονται, τόσο που ξεχνούν το πρόσωπο και ψιθυρίζουν η μία στην άλλη ότι η πεθαμένη γυναίκα του Διονυσίου, που ήταν διάσημη για την ομορφιά της, θα έμοιαζε με θεραπευαίνίδα της Καλλιρρόης (2,2,3 *καλή μὲν ἢ δέσποινα ἡμῶν καὶ περιβόητος· ταύτης δὲ ἂν θεραπευαίνις ἔδοξεν*).

Η Πλαγγών παροτρύνει την Καλλιρρόη να πάει να προσευχηθεί στον ναό της Αφροδίτης, όπου σημειώνονται συχνά «επιφάνειες» της θεάς και για τον λόγο αυτό την επισκέπτονται για λατρευτικούς λόγους ακόμη και κάτοικοι από την πόλη. Από το σημείο αυτό ξεκινά και στη Μίλητο η ταύτιση της Καλλιρρόης με την Αφροδίτη, που απαντά στην αρχή του μυθιστορήματος, αναβαθμίζοντας έτσι στον ύψιστο βαθμό την αναγνώρισή της στην τοπική κοινωνία. Μία από τις γυναίκες της περιοχής της λέει ότι στο πρόσωπο της θεάς θα νομίζει ότι βλέπει τον εαυτό της (2,2,6 *δόξεις, ὦ γύναι, θεασαμένη τὴν Ἀφροδίτην εἰκόνα βλέπειν σεαυτῆς*). Γουλυπετής μπροστά στο άγαλμα της Αφροδίτης, η Καλλιρρόη παρακαλεί τη θεά να μην την αξιώσει να αγαπήσει άλλον άνδρα εκτός από τον Χαϊρέα. Αλλά η θεά, εξηγεί ο αφηγητής, καθώς είναι η μητέρα του Έρωτα σχεδίαζε κι άλλον γάμο για την Καλλιρρόη, τον οποίο και πάλι δεν σκόπευε να διατηρήσει.

Στο μεταξύ, ο Λεωνάς έχει πείσει τον Διονύσιο να μεταβεί στην έπαυλή του, επικαλούμενος διάφορους λόγους και υπολογίζοντας ότι έτσι θα έχει την ευκαιρία να δει την πανέμορφη δούλη που του αγόρασε. Φτάνοντας αφιπτεύει και μπαίνει στον ναό της Αφροδίτης. Εκεί βρισκόταν ήδη η Καλλιρρόη, που είχε δει στο όνειρό της τη θεά και είχε έλθει για να προσευχηθεί. Να τι ακολούθησε (2,3,5-8):

ψόφου δὲ ποδῶν αἰσθομένη Καλλιρρόη πρὸς αὐτὸν ἐπεστράφη. θεασάμενος οὖν ὁ Διονύσιος ἀνεβόησεν “Ἰλεως εἴης, ὦ Ἀφροδίτη, καὶ ἐπ’ ἀγαθῶ μοι φανεῖης.” καταπίπτοντα δὲ αὐτὸν ἤδη Λεωνᾶς ὑπέλαβε καὶ “αὐτὴ” φησὶν “ἔστιν, ὦ δέσποτα, ἢ νεώνητος· μηδὲν ταραχθῆς. καὶ σὺ δέ, ὦ γύναι, πρόσσελθε τῷ κυρίῳ.” Καλλιρρόη μὲν οὖν πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου κάτω κύψασα, πηγὴν ἀφῆκε δακρύων ὄψε μεταμανθάνουσα τὴν ἐλευθερίαν· ὁ δὲ Διονύσιος πληξας τὸν Λεωνᾶν “ἀσεβέστατε” εἶπεν, “ὡς ἀνθρώποις διαλέγη τοῖς θεοῖς; σὺ ταύτην λέγεις ἀργυρώνητον; δικαίως οὖν οὐχ εὔρες τὸν πιπράσκοντα. οὐκ ἤκουσας οὐδὲ Ὁμήρου διδάσκοντος ἡμᾶς

καὶ τε θεοὶ ξείνοισιν ἐοικότες ἄλλοδαποῖσιν

ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφορῶσι;”

τότ’ οὖν εἶπεν ἢ Καλλιρρόη “παῦσαί μου καταγελῶν καὶ θεὸν ὀνομάζων τὴν οὐδὲ ἄνθρωπον εὐτυχῆ.” λαλούσης δὲ αὐτῆς ἢ φωνῆ τῷ Διονυσίῳ θεία τις ἐφάνη· μουσικὸν γὰρ ἐφθέγγετο καὶ ὡσπερ κιθάρας ἀπεδίδου τὸν ἦχον. ἀπορηθεὶς οὖν καὶ ἐπὶ πλέον ὀμιλεῖν καταιδεσθεὶς ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἔπαυλιν, φλεγόμενος ἢ δὴ τῷ ἔρωτι.

Ο Διονύσιος πιστεύει ότι βρίσκεται μπροστά σε μία από τις συνήθεις «επιφάνειες» της θεάς και γονατίζει για να προσκυνήσει την Καλλιρρόη, αλλά ο Λεωνάς παρεμβαίνει και τον αποτρέπει, εξηγώντας του ότι είναι η δούλη που αγόρασε πρόσφατα και καλεί την Καλλιρρόη να πλησιάσει, για να γνωρίσει τον κύριό της. Αντιδρώντας ο Διονύσιος, χτυπάει τον Λεωνά και τον επιπλήττει, επειδή απευθύνεται στους θεούς σαν να ήταν άνθρωποι και επειδή τολμά να αποκαλεί την Καλλιρρόη “αργυρώνητη δούλη” (*ή νεώνητος*). Στο σημείο αυτό ο αναγνώστης θυμάται ότι η πρώτη αντίδραση του Διονυσίου όταν ο Λεωνάς τον πληροφόρησε πως του αγόρασε μια πανέμορφη δούλη ήταν να μην τον πιστέψει, διότι θεωρούσε την ομορφιά και τη δουλεία έννοιες ασύμβατες· μόνο μια ελεύθερη γυναίκα μπορεί να είναι όμορφη. Στο ίδιο πλαίσιο, την αντίδρασή του στη θέα της Καλλιρρόης υπογορεύει η αντίληψη ότι η μοναδική ομορφιά της δεν δηλώνει μόνον άνθρωπο ελεύθερο και ευγενικής καταγωγής αλλά θεά και κατ’ εξοχήν τη θεά Αφροδίτη. Κάνοντας ένα βήμα παραπέρα, ο Διονύσιος «ακυρώνει» και πάλι την αγοραπωλησία: μια θεά δεν πωλείται ούτε αγοράζεται, για αυτό και ο Λεωνάς δεν μπόρεσε να εντοπίσει τον πωλητή, ώστε να υλοποιηθεί η προβλεπόμενη νομική πράξη της «καταγραφής» —υπονοώντας ότι πρέπει να συνέβη κάτι το υπερφυσικό. Για να επισφραγίσει τον συλλογισμό του, ο Διονύσιος επικαλείται ως υπέρτατο επιχείρημα το διαχρονικό και αναμφισβήτητο κύρος του Ομήρου.

Μετά την αναχώρηση του Διονυσίου, καταφθάνουν από παντού άνθρωποι που έχουν πληροφορηθεί το γεγονός για να θαυμάσουν την Καλλιρρόη, η οποία καθλώνεται αμήχανη μπροστά στις εκδηλώσεις λατρείας του πλήθους. Επιστρέφει ο Λεωνάς και την οδηγεί πίσω στην έπαυλη, με το πλήθος να την ακολουθεί. Στο σημείο αυτό ο αφηγητής σχολιάζει ότι το πλήθος συμπεριφέρεται αυθόρμητα προς την Καλλιρρόη, όπως οι μέλισσες προς τη βασίλισσά τους, ωσάν η ομορφιά της να την είχε αναδείξει κυρία όλων. Αναφέρεται δηλαδή στην εξουσία πάνω στους ανθρώπους που διεκδικεί από τη φύση της η ομορφιά της Καλλιρρόης, πέρα και πάνω από τη θεσμική, πολιτική και κοινωνική, ιεραρχία. Και μόνον αυτή η παράγραφος θα αρκούσε για να εξηγήσει τον λόγο που το κοινωνικό μοντέλο «αφέντης - δούλος» δεν είναι δεσμευτικό για την Καλλιρρόη.

Αυτός δεν θα είναι όμως ο τελικός λόγος του Διονυσίου για την Καλλιρρόη. Αργότερα θα πληροφορηθεί από τα χείλη της το όνομα, την καταγωγή και την περιπέτειά της, και θα της υποσχεθεί ότι θα τη στείλει πίσω στην πατρίδα της —αν και επικαλείται ως μάρτυρα την Αφροδίτη που, όπως είδαμε, είχε άλλα σχέδια— και ότι θα τύχει μεταχείρισης όχι δούλης αλλά κυρίας (2,5,12 *έν δέ τῷ μεταξύ θεραπείαν ἕξεις παρ’ ἡμῖν δεσποίνης μᾶλλον ἢ δούλης*). Έχοντας πιστέψει, μετά τη συνάντησή στον ναό, ότι η Καλλιρρόη ήταν δώρο που του έστειλε η Αφροδίτη, όπως κάποτε είχε στείλει την Ελένη στον Πάρι, ο Διονύσιος βασανίζεται πλέον από ανικανοποίητο έρωτα, αφού η Καλλιρρόη δεν ανταποκρίνεται στα αισθήματά του. Εξομολογούμενος την κατάστασή του στον Λεωνά, του δηλώνει ότι η αναχώρηση της Καλλιρρόης θα σημάνει τον θάνατό του (2,6,2 *τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀπαλλαγῆσεται Καλλιρρόη μὲν ἐντεῦθεν, ἐγὼ δὲ τοῦ ζῆν*). Τρομαγμένος από τον λόγο αυτό, ο Λεωνάς του προτείνει να

χρησιμοποιήσει την εξουσία του κυρίου πάνω στη δούλη που την αγόρασε ο ίδιος για ένα τάλαντο, για να λάβει την παρακάτω οργισμένη απάντηση του Διονυσίου (2,6,2-3):

πρὸς τοῦτο ἀνέκραγεν ὁ Λεωνᾶς “μὴ σύ γε, ὦ δέσποτα, μὴ καταράση σεαυτῶ· κύριος γὰρ εἶ καὶ τὴν ἐξουσίαν ἔχεις αὐτῆς, ὥστε καὶ ἐκοῦσα καὶ ἄκουσα ποιήσει τὸ σοὶ δοκοῦν· τάλαντου γὰρ αὐτὴν ἐπριάμην.” “ἐπρίω σύ, τρισάθλιε, τὴν εὐγενῆ; οὐκ ἀκούεις Ἑρμοκράτην τὸν στρατηγὸν τῆς ὅλης Σικελίας ἐγκεχαραγμένον μεγάλως, ὃν βασιλεὺς ὁ Περσῶν θαυμάζει καὶ φιλεῖ, πέμπει δὲ αὐτῶ κατ’ ἔτος δωρεάς, ὅτι Ἀθηναίους κατεναυμάχησε τοὺς Περσῶν πολεμίους; ἐγὼ τυραννήσω σώματος ἐλευθέρου, καὶ Διονύσιος ὁ ἐπὶ σωφροσύνη περιβόητος ἄκουσαν ὑβριῶ, ἣν οὐκ ἂν ὑβρισεν οὐδὲ Θήρων ὁ ληστής;”

Για μια ακόμη φορά πληροφορούμαστε από τα χείλη του Διονυσίου ότι η υπόσταση της Καλλιρρόης είναι ασύμβατη με την κατάσταση της δούλης. Επίσης, ο Διονύσιος υπογραμμίζει και πάλι την ακυρότητα της αγοραπωλησίας και αυτή τη φορά με ευθύ και κατηγορηματικό τρόπο. Η Καλλιρρόη δεν είναι μόνον άνθρωπος ελεύθερος και ευγενικής καταγωγής. Είναι κόρη του Ερμοκράτη που έχαιρε μεγάλης εκτίμησης στη Σικελία αλλά και στην Περσία, διότι είχε νικήσει τους Αθηναίους, τους εχθρούς των Περσών. Για τον λόγο αυτό, ο βασιλιάς Αρταξέρξης τον θαύμαζε, τον αγαπούσε, και τον τιμούσε αποστέλλοντάς του ετήσια δώρα. Συνεπώς, ο Λεωνάς ήταν αδύνατο να έχει «αγοράσει» την Καλλιρρόη.

Η σχέση του Πέρση βασιλιά με τον Ερμοκράτη είναι ένας ακόμη παράγοντας που δεσμεύει τον Διονύσιο στη σχέση του με την Καλλιρρόη, διότι είναι πιστός υπήκοος του Αρταξέρξη. Σε αυτόν θα απευθυνθεί αργότερα, ζητώντας του να προστατεύσει τον γάμο του, και ο ίδιος θα διαπρέψει στην καταστολή της εξέγερσης των Αιγυπτίων. Στην άρνησή του να ασκήσει ερωτική βία επάνω στην Καλλιρρόη επικαλείται τον ίδιο κώδικα αξιών που ασπάζεται και η Καλλιρρόη, κυριότερη από τις οποίες είναι η *σωφροσύνη*. Με την Καλλιρρόη τον συνδέει επίσης αυτό που παραπάνω αποκάλεσε *συγγένεια τρόπου* (2,5,8 *οὐ πρὸς ἀλλότριον ἐρεῖς· ἔστι γὰρ τις καὶ τρόπου συγγένεια*) και η ελληνική πολιτισμική ταυτότητα, στην οποία λίγο αργότερα θα κάνει έκκληση η Καλλιρρόη (2,5,11 *Ἕλληνας γὰρ εἶ καὶ πόλεως φιλόανθρωπος καὶ παιδείας μετείληφας*).

Αυτά είναι τα συμφραζόμενα που επικαθορίζουν τη σχέση του Διονυσίου με την Καλλιρρόη. Απομένει για συζήτηση ένας ακόμη παράγοντας, που εκ πρώτης όψεως φαίνεται να αντιφάσκει με όσα απαριθμήσα. Συγκεκριμένα, ο Διονύσιος αποκαλεί την Καλλιρρόη *τὸ μέγιστον καὶ τιμιώτατόν μου τῶν κτημάτων* (2,6,4), χαρακτηρισμός που, κατά τον Owens, ταυτίζεται με τον λόγο του ληστή Θήρωνα ότι η κόρη του Ερμοκράτη είναι *κτῆμα [...] πλουσίου τινός καὶ βασιλέως* (1,12,1) και τον λόγο του Λεωνά ότι είναι *δεσποτικόν [...] κτῆμα* (1,12,10). Για τον όρο *κτῆμα*, όταν αναφέρεται σε δούλο, ο Owens παραπέμπει στον αριστοτελικό ορισμό *δοῦλος κτῆμά τι ἔμψυχον* (Πολιτικά 1253b32).

Ας δούμε όμως τα συμφραζόμενα του χαρακτηρισμού του Διονυσίου. Μετά την οργανική απάντησή του στον Λεωνά, ότι δεν πρόκειται να επιβάλει τον έρωτά του στην Καλλιρρόη με τη βία, ο Διονύσιος συνεχίζει την προσπάθειά του να την κατακτήσει με την πειθώ. Έτσι επιστρατεύει τις υπηρεσίες της Πλαγγόνας, αφήνοντάς την να καταλάβει ότι υπολογίζει στη βοήθειά της. Ας δούμε ολόκληρο το σχετικό χωρίο (2,6,4-5):

καλέσας οὖν τὴν Πλαγγόνα “δέδωκάς μοι” φησὶν “ἤδη πεῖραν ἱκανὴν τῆς ἐπιμελείας. ἐγχειρίζω δὴ σοι τὸ μέγιστον καὶ τιμώτατόν μου τῶν κτημάτων, τὴν ξένην. βούλομαι δὲ αὐτὴν μηδενὸς σπανίζειν, ἀλλὰ καὶ προϊένας μέχρι τρυφῆς. κυρίαν ὑπολάμβανε, θεράπευε καὶ κόσμει καὶ ποίει φίλην ἡμί- ἐπαίνει με παρ’ αὐτῆς πολλάκις καὶ οἶον ἐπίστασαι διηγοῦ. βλέπε μὴ δεσπότην εἶπης.” συνῆκεν ἡ Πλαγγὼν τῆς ἐντολῆς, φύσει γὰρ ἦν ἐντρεχῆς· ἀφανῆ δὲ λαβοῦσα πρὸς τὸ πρᾶγμα τὴν διάνοιαν, ἠπείγετο πρὸς τοῦτο. παραγενομένη τοίνυν πρὸς τὴν Καλλιρρόην, ὅτι μὲν κεκέλευσται θεραπεύειν αὐτὴν οὐκ ἐμήνυσεν, ἰδίαν δὲ εὖνοιαν ἐπεδείκνυτο· καὶ τὸ ἀξιώπιστον ὡς σύμβουλος ἤθελεν ἔχειν.

Αξίζει να προσέξουμε ότι ο Διονύσιος δεν αναφέρεται στην Καλλιρρόη με κάποιον όρο που δηλώνει συγκεκριμένα τη δούλη αλλά με τον όρο *τὴν ξένην*, και ότι εφιστά την προσοχή της Πλαγγόνας να μην αναφέρεται στον ίδιο ως *δεσπότη*. Επίσης, της ζητά να συμπεριφέρεται απέναντί της ως να ήταν η *κυρία* της. Πέρα από όσα προανέφερα, ο Διονύσιος έχει λόγο και ζωτικό συμφέρον να αποκλείσει από τη διαδικασία της κατάκτησης της Καλλιρρόης τη βία που ενυπάρχει στη σχέση «δεσπότη-δούλου». Από την άλλη πλευρά όμως, πρέπει να αναφερθεί με κάποιον τρόπο στην Καλλιρρόη και το όνομά της δεν προσφέρεται για αυτό, όχι μόνο γιατί μόλις έχει γίνει γνωστό, αλλά και γιατί καμιά δούλη δεν απευθύνεται στην κυρία της με το όνομά της (η Πλαγγὼν δεν το κάνει πουθενά). Έτσι την προσδιορίζει με το ουσιαστικό *τὴν ξένην* και επιπλέον υπογραμμίζει τι σημαίνει η κόρη για αυτόν· και, κατά συνέπεια, αναμένει από την Πλαγγόνα την ανάλογη συμπεριφορά και φροντίδα, και την ανάλογη επιτυχία στο έργο της. Κατά τη γνώμη μου, λουπόν, η φράση *τὸ μέγιστον καὶ τιμώτατόν μου τῶν κτημάτων* δεν σημαίνει «την πιο σημαντική και πολύτιμη από τις δούλες μου», όπως ισχυρίζεται ο Owens. Εδώ ο όρος *κτῆμα* έχει πιθανότατα την έννοια που απαντά π. χ. στη ρήση του Ηροδότου *κτῆμα πάντων ἐστὶ τιμώτατον ἀνὴρ φίλος* (5,24). Με άλλα λόγια, αντί να υποβαθμίζει, αναβαθμίζει τη θέση της Καλλιρρόης, την οποία ο Διονύσιος θεωρεῖ με συναισθηματικούς όρους «δική του».

Ανάλογα όσων υποστήριξα παραπάνω καταθέτει ο Χαιρέας ενώπιον της συνέλευσης των Συρακουσίων, αφηγούμενος τις περιπέτειες της Καλλιρρόης (8,7,9-10):

οὔτος δὲ ὁ παρὰ Θήρωνος Καλλιρόην ταλάντου πριάμενος. μὴ φοβηθῆτε· οὐκ ἐδούλευσεν· εὐθύς γὰρ τὴν ἀργυρώνητον αὐτοῦ δέσποιναν ἀπέδειξε, καὶ ἐρῶν αὐτῆς βιάσασθαι οὐκ ἐτόλμησε τὴν ἐγγενή, πέμψαι δὲ πάλιν εἰς Συρακούσας οὐχ ὑπέμεινεν ἧς ἦρα.

Το θέμα της νομιμότητας της αγοραπωλησίας θα εγερθεί στη δίκη που θα διεξαχθεί στη Βαβυλώνα ενώπιον του βασιλιά Αρταξέρξη, στον οποίο είχε απευθυνθεί ο Διονύσιος ζητώντας την τιμωρία του Μιθριδάτη, του σατράπη της Καρίας. Η κατηγορία ήταν για μοιχεία, λόγω της ερωτικής επιθυμίας του για την Καλλιρρόη, και για πλαστογραφία, λόγω της δήθεν πλαστής επιστολής του Χαιρέα προς την Καλλιρρόη. Ο Διονύσιος παρουσιάζεται ως ο νόμιμος σύζυγος της Καλλιρρόης και πατέρας του παιδιού της, και εξηγεί ότι ο πρώτος σύζυγός της, ο Χαιρέας, είναι νεκρός, όπως αποδεικνύει και το κενοτάφιο που ανήγειρε προς τιμήν του στη Μίλητο (4,1,5-7). Δεν μνημονεύει την αγοραπωλησία, μεταξύ των άλλων γιατί αυτό το γεγονός θα περιέπλεκε τα πράγματα από νομική άποψη (αργότερα ο ίδιος θα ισχυριστεί στον Χαιρέα ότι είναι ακατάλληλος για σύζυγος της Καλλιρρόης, επειδή είναι δούλος του Μιθριδάτη, 5,8,5).

Το θέμα το εγείρει όμως ο αντιδίκος του, ο Μιθριδάτης, που εξηγεί ότι, για να είναι νόμιμος ο γάμος του Διονυσίου με την Καλλιρρόη, πρέπει ο Διονύσιος να παρουσιάσει το αποδεικτικό της απελευθέρωσης, αφού την αγόρασε στην τιμή ενός ταλάντου από τον ληστή Θήρωνα και προλαμβάνοντας ενδεχόμενη ένσταση του Διονυσίου ότι την αγόρασε ενώ ήταν ελεύθερη, ο Μιθριδάτης ανταπαντά ότι στην περίπτωση αυτή είναι απαγωγέας (5,7,3-4):

Διονύσιος γὰρ οὐχ ὑπὲρ γυναικὸς ἐγκαλεῖ κατὰ νόμους αὐτῶ γαμηθείσης, ἀλλὰ πωλουμένην ἠγόρασεν αὐτήν· ὁ δὲ τῆς μοιχείας νόμος οὐκ ἔστιν ἐπὶ δούλων. ἀναγνῶτω σοι πρῶτον τὸ γραμματίον τῆς ἀπελευθερώσεως, εἴτα τότε γάμον εἰπάτω. γυναικᾶ τολμᾶς ὀνομάζειν, ἦν ἀπέδοτό σοι ταλάντου Θήρων ὁ ληστής, κάκεῖνος ἀρπάσας ἐκ τάφου; ἄλλὰ φησὶν ἔλευθέραν οὔσαν ἐπριάμην· οὐκοῦν ἀνδραποδιστὴς εἶσὺ καὶ οὐκ ἀνήρ.

2. Η δουλική πανουργία

Όπως ανέφερα ήδη, κεντρικό στοιχείο της ερμηνείας του Owens αποτελεί η θέση ότι η περίοδος της δουλείας «στιγματίζει» την Καλλιρρόη αλλά και τον Χαιρέα, με την έννοια ότι, για να επιβιώσουν, υιοθετούν την «κακή συμπεριφορά» των δούλων ([they] adopt bad-slave behavior in order to survive) και μετέρχονται «τεχνάσματα» που αντανακλούν *δουλική πανουργία*.

Ας εξετάσουμε, λοιπόν, τον ρόλο της πανουργίας στο μυθιστόρημα, ποιος την ασκεί και αν αφορά την Καλλιρρόη και τον Χαιρέα. Το γεγονός που θέτει σε κίνηση την πλοκή του μυθιστορήματος, δηλαδή το λάκτισμα του Χαιρέα που προκαλεί τη νεκροφάνεια της Καλλιρρόης, οφείλεται σε μια πράξη ζηλοτυπίας. Όταν ο Χαιρέας παντρεύεται την Καλλιρρόη, οι επιφανείς μνηστήρες που τη διεκδικούσαν αποφασίζουν να εκδικηθούν, υιοθετώντας το πανούργο σχέδιο, όχι κάποιου δούλου, αλλά του τυράννου του Ακράγαντα. Παραθέτω το σκεπτικό του, όπως το εισηγείται στη συγκέντρωση των μνηστήρων (1,2,4-6):

Πάντες οὖν ἐπήνεσαν, μόνος δὲ ὁ Ἄκραγαντίνων τύραννος ἀντεῖπεν. “οὐκ εὐνοία δὲ” εἶπε “τῇ πρὸς Χαιρέαν κωλύω τὴν ἐπιβουλήν, ἀλλὰ ἀσφαλεστέρω τῷ λογισμῷ· μέμνησθε γὰρ ὅτι Ἑρμοκράτης οὐκ ἔστιν εὐκαταφρόνητος· ὥστε ἀδύνατος ἡμῖν πρὸς αὐτὸν ἢ ἐκ τοῦ φανεροῦ μάχη, κρείττων δὲ ἢ μετὰ τέχνης· (1,2,5) καὶ γὰρ τὰς τυραννίδας πανουργία μᾶλλον ἢ βία κτώμεθα. χειροτονήσατε ἐμὲ τοῦ πρὸς Χαιρέαν πολέμου στρατηγόν· ἐπαγγέλλομαι διαλύσειν τὸν γάμον· ἐφοπλιῶ γὰρ αὐτῷ Ζηλοτυπίαν, ἣτις σύμμαχον λαβοῦσα τὸν Ἐρωτα μέγα τι κακὸν διαπράξεται· Καλλιρρόη μὲν οὖν εὐσταθῆς καὶ ἄπειρος κακοῦ ἠθους ὑποψίας, ὁ δὲ Χαιρέας, οἷα δὴ γυμνασίοις ἐντραφεὶς καὶ νεωτερικῶν ἀμαρτημάτων οὐκ ἄπειρος, δύναται ῥαδίως ὑποπτεύσας ἐμπεσεῖν εἰς νεωτερικὴν ζηλοτυπίαν· ἔστι δὲ καὶ προσελθεῖν ἐκείνῳ ῥᾶον καὶ λαῆσαι.”

Ὅταν το πρώτο σχέδιο του τυράννου αποτυγχάνει, χρησιμοποιεῖ ἓνα δεύτερο. Για να το υλοποιήσει, ο Ακραγαντίνος, που απεικονίζεται μεταφορικά ως θεατρικός συγγραφέας-παραγωγός, επιλέγει ἓναν ἠθοποιό με τα ἀνάλογα προσόντα (2,4,2 ὁ δημιουργὸς τοῦ δράματος ὑποκριτὴν ἔτερον ἐξηῦρεν, οὐκέτι ὁμοίως εὐχαριν, ἀλλὰ πανοῦργον καὶ ἀξιόπιστον λαῆσαι), ο οποίος πείθει τον Χαιρέα πως ἡ γυναίκα του ἔχει εραστή. Ο Χαιρέας κρύβεται καὶ βλέπει τὴν πόρτα του σπιτιοῦ του να ανοίγει για να εἰσέλθει κάποιος, τον οποίο εκλαμβάνει ως εραστή τῆς γυναίκας του, ἐνῶ εἶναι ο εραστής τῆς υπηρέτριας.

Ο πρώτος διδάξας, λοιπόν, τὴν πανουργία στο μυθιστόρημα του Χαρίτωνα δεν εἶναι κάποιος δούλος ἀλλὰ ο επιφανέστερος ἀπὸ τους ευγενεῖς μνηστήρες τῆς Καλλιρρόης, ο τύραννος του Ακράγαντα. Στὴν εξέλιξη του μυθιστορήματος τα μέλη των τοπικῶν ελίτ διαπρέπουν σε αὐτὸ το πεδίο, προκειμένου να κερδίσουν τὴν ερωτικὴ εὐνοία τῆς Καλλιρρόης, καὶ μάλιστα εἶναι αὐτοὶ που χρησιμοποιοῦν τους δούλους για να ἐπιτύχουν τους σκοπούς τους. Ὑπενθυμίζω τον Διονύσιο που προστρέχει στὴν πειθῶ τῆς Πλαγγῆνος καὶ τον Μιθριδάτη που βάζει τον δούλο του Χαιρέα να γράψει στὴν Καλλιρρόη, ὥστε να ἀποκαλυφθεῖ ὅτι εἶναι ζωντανός, ἐλπίζοντας ὅτι ἔτσι θα ἐπωφεληθεῖ ὁ ἴδιος. Δεν ἐξαιρεῖται οὐτε ὁ βασιλιάς Αρταξέρξης, που ἔχει ἐπίσης ἐρωτευτεῖ τὴν Καλλιρρόη. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος που ἀναβάλλει τὴν ἐκδοσὴ ἀπόφασης ὅσον ἀφορᾷ τον νόμιμο σύζυγό τῆς, τὴν κρατᾷ στὴ Βαβυλώνα για να τὴν ἔχει κοντὰ του, καὶ ἀργότερα τὴν παίρνει μαζί του στὴν Αἴγυπτο.

Οι δούλοι ἐργάζονται για λογαριασμό του κυρίου τους, ἀκόμη καὶ χωρὶς ἐντολές. Ο Φωκάς, ὁ ἐπιστάτης του ἐρωτευμένου Διονυσίου, ἔχοντας πληροφορηθεῖ τὴν ταυτότητα του Χαιρέα, θέλει να ἀποτρέψει τὴν ἐπιστροφὴ τῆς Καλλιρρόης στον νόμιμο σύζυγό τῆς καὶ ἔτσι προκαλεῖ τὴν αἰχμαλωσία καὶ τὴν πώλησή του ως δούλου. Καὶ για να διασφαλίσει οριστικὰ τὴν εὐτυχία του κυρίου του, διακινεῖ το ψεῦδος ὅτι δῆθεν ὁ Χαιρέας εἶναι νεκρός.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Καλλιρρόη, εἶδαμε ὅτι ὁ τύραννος του Ακράγαντα θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἄπειρος κακοῦ ἠθους ὑποψίας. Το κυριότερο ἐπεισόδιο, στο οποίο ὁ Owens τῆς ἀποδίδει δουλικὴ πανουργία, εἶναι ἡ ἐξύφανση του σχεδίου που οδηγεῖ στον γάμο τῆς με τον Διονύσιο. Τα πράγματα ἔχουν ως ἐξῆς. Ἐνῶ ἡ Καλλιρρόη διαμένει ἀκόμη στὴν ἐπαυλὴ του Διονυσίου,

η Πλαγγών διαπιστώνει ότι είναι έγκυος (κατά τον αφηγητή βρίσκεται ήδη στον τρίτο μήνα). Η Καλλιρρόη ξεσπά σε θρήνο που το παιδί της θα γεννηθεί δούλος, χωρίς πατέρα και πατρίδα, και εύχεται να πεθάνει νωρίτερα. Για την Πλαγγώνα το αγέννητο παιδί είναι πολύτιμο μέσο πειθούς, ώστε να παρακάμψει τη *σωφροσύνη* της Καλλιρρόης και να ικανοποιήσει τον έρωτα του Διονυσίου. Όσον αφορά την Καλλιρρόη, θέτει σε κίνηση έναν αγωνιώδη εσωτερικό διάλογο, που διέρχεται διάφορα στάδια. Στην αρχή έχει την πρόθεση να το σκοτώσει, αλλά αλλάζει γνώμη όταν σκέφτεται ότι μπορεί να γεννηθεί αγόρι και να μοιάζει του πατέρα του, ότι ενδέχεται κάποτε να ταξιδέψει στη Σικελία αναζητώντας τον πατέρα και τον παππού του, και ότι έτσι μπορεί να συντελέσει στην επανένωσή της με τον Χαιρέα. Κάποια νύχτα της εμφανίζεται σε όνειρο μια μορφή ολόιδια με τον σύζυγό της (*εικών Χαιρέου*) —όπως το είδωλο του Πατρόκλου που εμφανίστηκε στον Αχιλλέα ήταν ολόιδιο με τον ζωντανό Πάτροκλο— και της εμπιστεύεται τον αγέννητο γιο του: *παρατίθεμαί σοι, [...] τὸν υἱόν* (2,11,3). Την επομένη η Καλλιρρόη ανακοινώνει στην Πλαγγώνα την απόφασή της να κρατήσει το αγέννητο παιδί της, αλλά εκείνη της απαντά πονηρά ότι ο Διονύσιος είναι ζηλότυπος και δεν θα της το επέτρεπε. Κατά συνέπεια θα έπρεπε ή να πεθάνει και έτσι να το σκοτώσει ή να προσποιηθεί ότι το παιδί ήταν του Διονυσίου. Επιστρέφοντας στο δωμάτιό της, η Καλλιρρόη ανοίγει ένα πλασματικό διάλογο με το αγέννητο παιδί της και την εικόνα του Χαιρέα, που υπήρχε στο δαχτυλίδι με το οποίο την θάψανε. Πατέρας και παιδί δίνουν την ψήφο τους στη ζωή και μόνον η Καλλιρρόη ψηφίζει τον θάνατό της, ώστε να μείνει πιστή στον Χαιρέα. Έτσι αποφασίζει τελικά να ζήσει και να παντρευτεί τον Διονύσιο, δηλαδή για χάρη του αγέννητου παιδιού της. Η σύνοψη που θα δώσει ο Χαιρέας ενώπιον των Συρακουσίων μεταφέρει προφανώς όσα είχε πληροφορηθεί από την Καλλιρρόη και αποδίδουν συνοπτικά το νόημα όσων παρέθεσα. Ιδού το σχετικό χωρίο (8,7,11-12):

ἐπεὶ δὲ ἦσθετο Καλλιρρόη κύουσαν ἑαυτὴν ἐξ ἔμοῦ, σῶσαι τὸν πολίτην ὑμῖν θέλουσα, ἀνάγκην ἔσχε Διονυσίῳ γαμηθῆναι, σοφισζομένη τοῦ τέκνου τὴν γονὴν, ἵνα ἐκ Διονυσίου δόξη γεγεννηκέναι, καὶ τραφῆ τὸ παιδίον ἐπαξίως. τρέφεται γὰρ ὑμῖν, ἄνδρες Συρακόσιοι, πολίτης ἐν Μιλήτῳ πλούσιος ὑπ' ἀνδρὸς ἐνδόξου· καὶ γὰρ ἐκείνου τὸ γένος ἔνδοξον Ἑλληνικόν. μὴ φθονήσωμεν αὐτῷ μεγάλης κληρονομίας. Ταῦτα μὲν οὖν ἔμαθον ὕστερον·

Είναι παράδοξο που ο Χαιρέας αποδίδει στην Καλλιρρόη το σχέδιο να φανεί ότι το παιδί ήταν του Διονυσίου, ενώ το εισηγήθηκε η Πλαγγών. Από την άλλη πλευρά όμως, είναι σαφές ότι επιδοκιμάζει πλήρως το τέχνασμα και επαινεί την Καλλιρρόη που το επινόησε, το οποίο σημαίνει ότι η χρήση δόλου για υψηλό και ευγενή σκοπό ήταν πλήρως αποδεκτή από την κοινή γνώμη των Συρακουσίων. Ας δούμε όμως τι ακριβώς συνέβη. Όταν η Πλαγγών υποβάλλει την ιδέα στην Καλλιρρόη, αυτή αντιδρά λέγοντας «καλύτερα να σκοτώσω το παιδί». Η Πλαγγών προσποιείται ότι συμφωνεί και την ενθαρρύνει να προχωρήσει στην πράξη της, αφού έτσι θα παραμείνει για πάντα στην Μίλητο και θα γίνει «πραγματική δούλη» (*συνάρμοσαι τῇ παρούσῃ τύχῃ καὶ ἀκριβῶς γενοῦ δούλη*). Και ο αφηγητής σχολιάζει: *ταῦτα τῆς*

Πλαγγόνος παραινούσης οὐδὲν ὑπώπτευε Καλλιρόη, μεῖραξ εὐγενῆς καὶ πανουργίας ἄπειρος δουλικῆς (2,10,7). Ο αφηγητής διαβεβαιώνει λοιπόν τον αναγνώστη με κατηγορηματικό τρόπο ότι στην απόφαση της Καλλιρρόης δεν υπόκειται ούτε υποψία δουλικού ήθους —επιβεβαιώνοντας έτσι την παλαιότερη διαπίστωση του τυράννου του Ακράγαντα για το ήθος της ηρωίδας.

Απομένει να εξεταστεί η υποτιθέμενη επίδειξη *δουλικῆς πανουργίας* εκ μέρους του Χαϊρέα. Υπενθυμίζω ότι, σε αντίθεση με την Καλλιρρόη, ο αιχμάλωτος Χαϊρέας εργάζεται για ένα διάστημα ως δούλος του Μιθριδάτη στα λατομεία της Καρίας. Σύμφωνα με τον Owens, ο Χαϊρέας εμπλέκεται στην εξέγερση των δούλων του λατομείου, αλλά αργότερα εξιλεώνεται μέσω της χρήσης «εξουσιοδοτημένης» (sanctioned) βίας, δηλαδή επιδεικνύοντας εξαιρετη πολεμική αρετή κατά των Περσών στην Αίγυπτο. Παραθέτω το σχετικό χωρίο του Owens (58):

The protagonist and his companion Polycharmus were implicated in the murder of a guard and an escape attempt from Mithridates' estate. The episode is narrated three times: The first version is told by Chariton as the external third-person narrator; the second and third versions, by Polycharmus and Chaereas as embedded narrators. Polycharmus, who addresses his version to his master, Mithridates, is trying to save Chaereas' life and his own. Chaereas' version, addressed to the Syracusan assembly at the end of the novel, is a feature of his summary of the protagonists' slave experiences that he has edited and spun in other respects. In these retellings, Polycharmus and Chaereas obscure their adoption of bad-slave behavior, in this case, murder and running away. However, for the reader who keeps in mind the author's original version of the event, the discrepancies and illogic of the retellings serve instead as a reminder that Chaereas and his friend were implicated in a slave rebellion and afterward covered it up, from others and possibly themselves.

Όσα ισχυρίζεται ο Owens είναι ανακριβή. Σύμφωνα με την κύρια αφήγηση, ο Χαϊρέας έτυχε να είναι δεμένος με αυτούς που σκότωσαν τον φύλακα και επιχείρησαν να διαφύγουν και έτσι θεωρήθηκε εμπλεκόμενος. Ειδοποιήθηκε ο Μιθριδάτης, ο οποίος διέταξε να σταυρωθούν άπαντες, χωρίς ούτε να τους δει ούτε να ακούσει τι είχαν να πουν για υπεράσπισή τους. Καθώς τους οδηγούσαν στον τόπο της σταύρωσης, ο Πολύχαρμος αναφώνησε ότι η αιτία όλων των δεινών τους ήταν η Καλλιρρόη. Ακούγοντάς τον ο επιστάτης του Μιθριδάτη θεώρησε ότι αναφερόταν σε ασύλληπτο συνεργό της εξέγερσης και οδήγησε τον Πολύχαρμο στον Μιθριδάτη. Έτσι αποκαλύφθηκε η αλήθεια και ο Χαϊρέας σώθηκε κυριολεκτικά την τελευταία στιγμή. Παραθέτω το σχετικό χωρίο (4,2,5-7):

τηκόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ Καλλιρόης ἔρωτος πάντως ἂν ἔτελεύτερην, εἰ μὴ τοιαῦδέ τις ἔτυχε παραμυθίας. τῶν ἐργατῶν τινες τῶν ἅμα Χαϊρέα δεδεμένων (ἑξκαίδεκα δὲ ἦσαν τὸν ἀριθμὸν ἐν οἰκίσκῳ σκοτεινῷ καθειργμένοι) νύκτωρ διακόψαντες τὰ δεσμὰ τὸν ἐπιστάτην ἀπέσφαξαν, εἴτα δρασμῷ

ἐπεχείρουν. ἀλλ' οὐ διέφυγον, οἱ γὰρ κύνες ὑλάσσοντες ἐμήνυσαν αὐτούς. φωραθέντες οὖν ἐκείνης τῆς νυκτὸς ἐδέθησαν ἐπιμελέστερον ἐν ξύλῳ πάντες, μεθ' ἡμέραν δὲ ὁ οἰκονόμος ἐμήνυσε τῷ δεσπότη τὸ συμβάν, κάκεῖνος οὐδὲ ἰδὼν αὐτούς οὐδὲ ἀπολογουμένων ἀκούσας εὐθύς ἐκέλευσε τοὺς ἐξκαίδεκα τοὺς ὁμοσκήνους ἀνασταυρῶσαι. [...] Χαϊρέας μὲν οὖν συναπαγόμενος ἐσίγα, Πολύχαρμος δὲ τὸν σταυρὸν βαστάζων “διὰ σέ” φησὶν, “ὦ Καλλιρρόη, ταῦτα πάσχομεν. σὺ πάντων ἡμῶν τῶν κακῶν αἰτία.”

Η εκδοχή των γεγονότων που παρουσίασε ο Πολύχαρμος στον Μιθριδάτη δεν διαφέρει από την κύρια αφήγηση. Όπως ήταν λογικό, δίνει έμφαση στη μη εμπλοκή τους, προσθέτοντας τρεις λέξεις (*ἕτεροι [...]. οὐς ἀγνοοῦμεν*) που δεν αλλάζουν αλλά επιβεβαιώνουν την ουσία των συμβάντων. Ιδού το σχετικό χωρίο (4,3,3):

ἡμεῖς μὲν οὖν σωφρόνως ἐφέρομεν τὴν συμφορὰν· ἕτεροι δὲ τινες τῶν ἡμῶν συνδεδεμένων, οὐς ἀγνοοῦμεν, διαρρήξαντες τὰ δεσμὰ φόνον εἰργάσαντο· καὶ σοῦ κελεύσαντος τὴν ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἠγόμεθα πάντες.

Τέλος, η εξιστόρηση των γεγονότων από τον Χαϊρέα ενώπιον των Συρακουσίων επιβεβαιώνει όσα ειπώθηκαν παραπάνω. Απουσιάζει φυσικά η έμφαση στην αθωότητά τους, που είχε δώσει ο Πολύχαρμος τότε που διακυβευόταν η ζωή τους. Παραθέτω το σχετικό χωρίο (8,8,2-3):

“ὁ πριάμενος ἡμᾶς, δοῦλος Μιθριδάτου, στρατηγοῦ Καρίας, ἐκέλευσε σκάπτειν ὄντας πεπεδημένους. ἐπεὶ δὲ τὸν δεσμοφύλακα τῶν δεσμοτῶν ἀπέκτεινάν τινες, ἀνασταυρωθῆναι πάντας ἡμᾶς Μιθριδάτης ἐκέλευσε. κάγω μὲν ἀπηγόμην· μέλλων δὲ βασανίζεσθαι Πολύχαρμος εἶπέ μου τοῦνομα καὶ Μιθριδάτης ἐγνώρισε· [...]”

3. Συμπεράσματα

Η Καλλιρρόη δεν υπήρξε δούλη του Διονυσίου, ούτε από τυπική ούτε από ουσιαστική άπόψη. Η άκυρη αγοραπωλησία υπηρετεί ένα συγκεκριμένο στόχο: να υποβάλει στον αναγνώστη την ιδέα ότι η Καλλιρρόη δεν μπορούσε να μεταπέσει σε κατάσταση δουλείας, διότι κάτι τέτοιο θα ήταν αντίθετο προς τη μυθιστορηματική της υπόσταση. Το μυθιστόρημα του Χαρίτωνα ανασηματοδοτεί το περιεχόμενο της δουλείας, με την έννοια ότι τα μέλη των ελίτ, σε Δύση και Ανατολή, απεικονίζονται ως δούλοι του κάλλους της Καλλιρρόης και του έρωτά τους για αυτήν. Αυτού του είδους η δουλεία προτάσσεται ιεραρχικά, θεματικά άκόμη και γλωσσικά της κοινωνικής δουλείας, η οποία τίθεται στην υπηρεσία της. Επίσης, η ερωτική δουλεία και η θρησκευτική λατρεία συμψύρονται, όπως προκύπτει π. χ. από την άσκηση της «προσκύνησης» στο πρόσωπο της Καλλιρρόης.⁵ Η Καλλιρρόη είναι κυρία όλων, ανδρών και γυναικών, η ενσάρκωση της θεάς Αφροδίτης. Αυτή η εξουσία δεν έχει σχέση

ούτε με την υψηλή κοινωνική της θέση ούτε με τη λαμπρή πολιτική φήμη του πατέρα της, αλλά πηγάζει από ένα φυσικό προσόν, δηλαδή το ανυπέρβλητο κάλλος της.

Από τη στιγμή που η υπόσταση της Καλλιρρόης υπερβαίνει το πρότυπο της κοινωνικής δουλείας οποιαδήποτε ένταξή της σε αυτό το σχήμα και η συνακόλουθη θεωρία ότι δήθεν «στιγματίστηκε» από τη *δουλική πανουργία* στερούνται νοήματος. Άλλωστε η υπόθεση αυτή δεν τεκμηριώνεται από κανένα σημείο του κειμένου. Ανάλογα ισχύουν και για τη μεταγενέστερη δήθεν εξιλέωσή της, επειδή αρνείται να παντρευτεί τον Αρταξέρξη. Όσον για τον Χαιρέα, ο ισχυρισμός ότι ο ίδιος και ο Πολύχαμος επέδειξαν «bad-slave behavior» ελέγχεται ως ανακριβής.

Σημειώσεις

1. Bowie 2010· Tilg 2010, 59-79.
2. Owens 2019.
3. Panayotakis και Paschalis 2019. Πρόκειται για τα πρακτικά του 7ου συνεδρίου για το αρχαίο μυθιστόρημα που έγινε στο Ρέθυμνο (*RICAN 7*) το 2013.
4. Όλα τα παραθέματα προέρχονται από τον Goold 1995, όπου ο αναγνώστης μπορεί να βρει και μια αξιοπρεπή αγγλική μετάφραση.
5. 1,1,16· 2,3,5·4,1,9· 5,3,9.

Βιβλιογραφία

- Bowie, E. (2002) «The Chronology of the Earlier Greek Novels since B.E. Perry: Revisions and Precisions», *Ancient Narrative* 2: 47-63.
- Goold, G. P. (επιμ., μτφρ.) (1995) *Chariton*: Callirhoe. Cambridge, Mass. / London: Harvard University Press.
- Owen, W. M. (2019) *The Representation of Slavery in the Greek Novel: Resistance and Appropriation*. London / New York: Routledge.
- Panayotakis, S. και Paschalis, M. (επιμ.) (2019) *Slaves and Masters in the Ancient Novel*. Groningen: Barkhuis & Groningen University Library.
- Tilg, S. (2010) *Chariton of Aphrodisias and the Invention of the Greek Love Novel*. New York: Oxford University Press.